

UOT 339.9; 339.9:061(100)

TƏNZİMLƏNƏN BAZAR İQTİSADİYYATI KONSEPSİYASININ ƏSASLARI

H.H.ASLANOV

Bakı Dövlət Universiteti,
dosent1966@mail.ru

İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi sistemində dövlət ictimai maraqların qorunmasını təmin etməyə çalışır. Bazar iqtisadi sistemində iqtisadiyyatın idarə edilməsi dövlətin iştirakı konsepsiyasına əsaslanır. Məlumdur ki, bütün iqtisadi sistemlərdə dövlət iqtisadiyyata müdaxilə edir. Bu müdaxilə bir qayda olaraq, bazarın çatışmazlıqlarının aradan qaldırılmasına yönəldilir. Dünya iqtisadi ədəbiyyatlarında bazar iqtisadi sistemində dövlətin müdaxiləsinin yeri, rolu, məqsədləri və inkişafına dair çoxlu müxtəlif fikirlər mövcuddur. Bununla belə, dünya təsərrüfatının inkişafının konkret şəraitindən asılı olaraq alimlərin baxışları köklü şəkildə fərqlənir. Məqalədə dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinə dair müxtəlif baxışlar öyrənilmişdir.

Açar sözlər: tənzimlənen iqtisadiyyat, dövlət müdaxiləsi, bazar sistemi, məcmu tələb, məcmu təklif, makroiqtisadi tənzimləmə

Müasir dövrdə də dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsi problemi ciddi müzakirə predmeti olaraq qalmaqdadır. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi sistemində dövlət ictimai maraqların qorunmasını təmin etməyə çalışır. Bazar iqtisadi sistemində iqtisadiyyatın idarə edilməsi dövlətin iştirakı konsepsiyasına əsaslanır.

Məlumdur ki, bütün iqtisadi sistemlərdə dövlət iqtisadiyyata müdaxilə edir və bu müdaxilə bir qayda olaraq, bazarın çatışmazlıqlarının aradan qaldırılmasına yönəldilir. Bu çatışmazlıqlara: xarici effektlər probleminin bazar tərəfindən nəzərə alınmaması, haqsız rəqabətin olması və inhisarlaşma; işsizlik, inflyasiya; makroiqtisadi qeyri-sabitlik; sosial ədalət probleminə bazarın biganə olması; ölkə regionlarının kəskin diferensiasiyası və s aiddir. Bu baxımdan, iqtisadi proseslərin tarazlığını təmin etmək üçün iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi zəruridir.

İqtisadi ədəbiyyatlarda bazar iqtisadi sistemində dövlətin müdaxiləsinin yeri, rolu, məqsədləri və inkişafına dair çoxlu fikirlər verilmişdir. Bununla belə iqtisadiyyatın inkişafının konkret şəraitindən asılı olaraq nəzəri baxışlar köklü şəkildə fərqlənir.

Məlumdur ki, bazar iqtisadiyyatında bazar prinsipləri işləməsə, rəqabətli

bazar yaranmayacaqdır. Ona görə də dövlətin iqtisadiyyatda rolundan danışarkən, bazar iqtisadiyyatının fəlsəfi prinsiplərinə diqqət yetirmək vacibdir. Dövlətin ölkə iqtisadiyyatının idarə edilməsində rolu yalnız tənzimləmə funksiyası olmalıdır. Yəni dövlət iqtisadiyyatın subyektləri üçün "oyun" qaydalarının yaradılması və ondan hamının eyni dərəcədə istifadəsinin mexanizmlərini təklif etməli, iqtisadi qurumlar arasında rəqabətli mühitin yaradılması üçün hakim rolunu oynamalıdır. Obrazlı ifadə etsək, iki komandanın yarışdığı futbol oyununda dövlət hakim rolunda çıxış etməli və münasibətləri fiskal, monetar, qanunvericilik və s. alətlər vasitəsilə tənzimləməlidir. Belə demək mümkünsə, dövlət sadəcə, elə infrastruktur yaratmalıdır ki, bu iqtisadiyyat üçün əlverişli olmaqla, həmçinin iqtisadi subyektlər üçün də çəkici və cəlbedici olsun. Bu zaman infrastruktur üçün tələb olunan maliyyə mənbəyi kimi dövlət investisiyalarından istifadə edilə bilər. Deməli, dövlətin iqtisadi fəaliyyəti digər iqtisadi subyektlərin iştirakı üçün infrastruktur yaratmaqdan ibarət olmalıdır [1, 74].

İqtisadiyyatın normal tənzimlənməsi və səmərəli fəaliyyəti üçün dövlətin hüquqi təminatı və müdafiəsi sahəsindəki işi onun başlıca funksiyası kimi çıxış edir. Heç də təsadüfi deyildir ki, İ.Kant göstərir ki, "İqtisadiyyat ədalətli yox, səmərəli olmalıdır". Dövlət səmərəli bazar iqtisadiyyatını təmin etmək üçün mülkiyyət inhisarçılığını aradan qaldırmaq, özəlləşdirmə, xüsusi sahibkarlıq, sosial iqtisadi inkişafa stimül yaradan vergi sisteminin tətbiq edilməsi, maliyyə-kredit sisteminin normal tənzimlənməsi, bazar infrastrukturunun yaradılması, xarici iqtisadi əlaqələrin düzgün təşkili, əhalinin sosial müdafiəsi, ətraf mühitin və ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması, idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi və s. sahələr üzrə müvafiq qanunlar işləyib hazırlamalı və qəbul etməlidir.

K.Marksın da dövlətin iqtisadiyyatda roluna özünəməxsus baxışları vardır. O, özünün "Kapital" əsərində yazır: "İri istehsalçılar tərəfindən kapitalın bölüşdürülməsi sinfi mübarizənin kəskinləşməsinə gətirib çıxarır. Ona görə də dövlətin hər zaman belə proseslərə müdaxiləsi zəruridir".

Qeyd edək ki, XX əsrin 20-ci illərinin sonu, 30-cu illərin əvvəllərində Qərbi Avropa ölkələrini, ABŞ-ı, eləcə də bütün kapitalist dünyasını bürümüş böhranlar, bu ölkə iqtisadçılarını bir növ şok vəziyyətinə salmışdı. Belə ki, ölkələrin iqtisadiyyatı elə bir vəziyyətə düşmüşdü ki, təkcə istehsal olunmuş məhsulların reallaşmaması ilə yanaşı, işsizlik sürətlənmiş, inflyasiya səviyyəsi görünməmiş dərəcədə qalxmışdır. Ən aparıcı kapitalist ölkələri hesab olunan ABŞ, Böyük Britaniya və Almaniyada istehsalın səviyyəsi sürətlə aşağı enmiş, işsizlərin sayı gündən-günə çoxalmışdı.

Klassik nəzəriyyəni rəhbər tutmuş iqtisadçıların əksəriyyəti mövcud vəziyyətin müvəqqəti xarakter daşdığını göstərir, lakin iqtisadiyyatın böhranlı vəziyyətə düşməsinə və "Böyük tənəzzül"ün əsl səbəblərini izah edə bilmirdilər. Belə ki, bəzi iqtisadçılar bunun səbəbini tələbin səviyyəsinin həddən aşağı düşməsi ilə, bəziləri ifrat istehsalın baş verməsilə, digərləri kapital qoyuluşunun, həcmünün aşağı düşməsi ilə, eləcə də vergi-kredit sisteminin mütərəqqi rolunun azalması ilə izah edirdilər.

Cəmiyyətin aparıcı işgüzar adamları, sahibkarlar, biznesmenlər vəziyyətin çıxış yolu barədə aramsız düşünürdülər. Çünki işsizlik kapitalist dünyasını tamam bürümüşdü. Halbuki, bu dövrdə sosialist sisteminin aparıcı dövləti olan SSRİ-də işsizlik tamamilə aradan qaldırılmışdı. Əslində böhran iqtisadi sferadan çıxıb ölkələrin siyasi, ideoloji, sosial sahələrini də bürüyürdü. Belə bir şəraitdə elə bir nəzəriyyəyə ehtiyac duyulurdu ki, o iqtisadi böhranların aradan qaldırılması yollarını göstərməklə, ölkələrdə mövcud olan bazar sisteminin daha əsaslanmış şəkildə fəaliyyət göstərməsinə imkan yaratmış olsun. Belə bir vaxtda görkəmli ingilis iqtisadçısı Con Meynard Keynsin (1886-1946) 1936-cı ildə Londonda dərc etdirmiş olduğu "Məşğulluq, faiz və pulun ümumi nəzəriyyəsi" əsəri sözün əsl mənasında iqtisad elmində böyük inqilab etmiş oldu. Bu əsər ona böyük şöhrət gətirməklə ilk dəfə olaraq Qərbi Avropa ölkələrində, eləcə də ABŞ-da dövlət səviyyəsində iqtisadiyyatın sabitləşməsinin nəzəri-metodoloji əsasını qoydu. Bununla əlaqədar olaraq, qeyd edə bilərik ki, Con Meynard Keynsin ideyası altında formalaşmış makroiqtisadi nəzəriyyə, məhz bu baxımdan əhəmiyyətlidir.

Keynsin tədqiqatının əsas mahiyyəti iqtisadiyyata dövlətin ardıcıl müdaxiləsidir. Tədqiqatın ilkin məqsədi iqtisadiyyatda məcmu tələbin tənzimlənməsi sayılır. Keynsçilik dövlət tənzimini tam müdafiə edir və ona hər hansı bir məhdudiyət qoymurdu.

Keynsin iqtisadi təliminin əsaslarını belə ifadə etmək olar:

- körtəbii bazar mexanizminin qiymətləndirilməsi və dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin səbəbləri;
- dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin məqsədinin formalaşdırılması;
- iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin forma və metodlarının istiqamətinin müəyyən edilməsi [2, 97].

ABŞ prezidenti Ruzvelt 1933-cü ildə Keynsə yazdığı maktubunda göstərirdi: "Ortodoks iqtisadi siyasətdən ümumi qəti tədbirlərə keçmək lazımdır". Lakin belə tədbirlərə fəvqəladə hallarda əl atmaq lazım gəlirdi. Sonda məlum oldu ki, doktrina nəinki böhrandan çıxmaq üçün təməl daşı olmuşdur, habelə kapitalist sisteminin gələcək inkişaf təmayülünü müəyyən etmişdir. Bu haqda Keyns özü yazmışdır: "Klassik nəzəriyyə ümumi hal üçün qəbul edilə bilməz, çünki onun baxdığı iqtisadi situasiya xüsusi hal üçün yaradılır. Bu xüsusi vəziyyət cəmiyyətin iqtisadi mənafehləri ilə çox vaxt üst-üstə düşmür və ciddi pozuntulara gətirib çıxarır.

Çox vaxt Keynsin təlimini qıtlıq maliyyələşdirilməsi də adlandırırlar. Belə ki, dövlət xərclərinin artırılması qiymətli kağızlarla qapanır, bu isə sonda iqtisadiyyata pozitiv təsir göstərərək ümumi tələbat və məşğulluğun artmasına səbəb olur.

Neoklassiklər kimi bu istiqamətin iqtisadçıları da bazar iqtisadiyyatının tərəfdarı olub, göstərirdilər ki, tələb-təklif münasibətlərini, mənfəət və sərbəst qiymətləri bazar təşkil edir. Lakin keynsçilərdə bazar mexanizminin qiymətləndirilməsi fərqlidir. Buna görə də iqtisadiyyatda dövlətin iştirakının rolu və

funksiyaları da fərqli xüsusiyyətə malikdir.

Keyns və onun ardıcılıarı dövlət və bazarla tənzimlənen iqtisadi sistemin nizamlı konsepsiyasını - "oyun qaydalarını" yaratmışlar. Bu sistemi bəzi hallarda "keynsin qarışıq iqtisadiyyatı" da adlandırırlar. Bazar sisteminin müsbət cəhətlərini qeyd edərək keynsçilər göstərirdilər ki, bazar - cəmiyyətin iqtisadi inkişaf tarixinin yaratdığı qəribəliklərə malik olan ictimai instituttur [3, 117].

Bazar sistemi fəvqəladə dinamiklikdir, yenilikləri qəbul edərək onlar üçün geniş meydan açır, tələbin elastikliyinə tez uyğunlaşır. Lakin keynsçilər onu da qeyd edirdilər ki, bazar mexanizmi həmişə hər şeyi həll etmək iqtidarında deyil və onun mənfəi tərəfləri də mövcuddur:

1) Bazar daxilən sabit deyildir, ona tsiklik təkrar istehsal xasdır. Çünki bəzən yüksək tərəqqidən sonra tənəzzülün baş verməsi qaçılmaz olur;

2) Bazar sistemi sosial nəticəyə biganədir. Çünki bazarda sərvət və gəlir hökmranlıq edir. Ancaq bunların mövcudluğu əmtəə və xidmətlərin əldə edilməsinə imkan verə bilər. Bu və ya digər səbəbdən sərvəti olmayanlar istehsal edə bilmədikləri üçün bazar mexanizmi vasitəsilə mənfəət də əldə edə bilmirlər. Həmçinin sərvəti olanlar və istehsal edənlər də müəyyən problemlərlə rastlaşırlar. Onlar bütün sərvətə malik olub, gəlir əldə etsələr də, özləri heç nə istehsal etmirlər və gəlirləri çox zaman əməksevərliyi və ixtisasından asılı olmayaraq bazar mexanizminin səmərəli fəaliyyəti ilə müşayiət olunur. Buna görə də keynsçilər qeyd edirlər ki, gəlirlərin bölgüsü cəmiyyətin sosial ədalətliyi ilə deyil, bazar qüvvələrinin fəaliyyəti ilə şərtlənir. Bu isə sosial ədalət prinsipinə biganəliyə gətirib çıxarır;

3) Bütün nemət və xidmətlər bazar sistemi ilə qiymətləndirilə bilməz. Bu sıraya ictimai nemətlər adlanan əmtəələr də daxildir. Məsələn, milli müdafiə sistemi, ictimai asayişin qorunması, hava proqnozu, milli təhlükəsizlik, küçələrin işıqlandırılması, fundamental elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri, ətraf mühitin işıqlandırılması, fundamental elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri, ətraf mühitin işıqlandırılması, fundamental elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri effektiv fəaliyyət çirkləndirilməsi tədbirləri və s. Bu sahələrdə bazar sistemi effektiv fəaliyyət göstərə bilmir. Bu səbəbdən "Bazarın iflası"nu dəf etmək üçün dövlətin aktiv müdaxiləsi zəruridir. Bu zaman dövlət "hərtərəfli stabilləşdirici" funksiyasını yerinə yetirir. O, bazarın həll edilməz məsələlərini araşdırır, boşluqları doldurur.

Beləliklə, ümumi konsepsiyalar əsasında keynsçilər qarışıq iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin forma və metodlarını işləyib hazırlamışlar.

İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi təcrübəsində daha çox qəbul edilən konsepsiyalar iqtisadi konyuktura və iqtisadi artım nəzəriyyələri sayılır.

Keynsin təlimini dərindən dərk etmək üçün klassik nəzəriyyənin ümumi müddəasını izah etmək lazımdır. Bu baxışları şərti olaraq iki istiqamətə ayırmaq mümkündür.

Birinci istiqamət klassik istiqamətdir ki, bazar sisteminin avtomatik özünü-tənzimləmə xüsusiyyətinin olduğuna əsaslanır.

İkinci istiqamət keynsçi istiqamətdir ki, yüksək işsizlik səviyyəsində bazar sisteminin uzun müddət durğunluq halında ola bilməsinə əsaslanır.

Klassik istiqamət uzun müddət, 1929-1933-cü illər böhranına qədər

iqtişadi inkişafda hakim olmuşdur. Klassiklər "Sey qanunu"na əsaslanaraq göstəridilər ki, bazar tələb və təklifin tarazlığını avtomatik olaraq tənzim edir və bu halda cəmiyyətdə dərin iqtisadi böhranlar ola bilməz.

Klassiklər qiymət, əmək haqqı, faiz dərəcəsinin çevikliyi qeyd edərək göstəridilər ki, məcmu təklif ümumi milli məhsulun potensial səviyyəsində şaquli xətdir. Daha doğrusu, qiymət və əmək haqqının dəyişməsi tələblə təklif arasında balanslılığı təmin edir. Qiymətin aşağı salınması əmək haqqının azalmasına səbəb olsa belə, bununla tam məşğulluğu təmin etmək mümkündür. Tələbin azalması ilə qiymət səviyyəsinin aşağı düşməsi ümumimilli məhsulun azalması demək deyildir. Yəni istehsal olunan bütün məhsul başqa qiymətlə olsa da satılacaqdır. Beləliklə, məcmu tələbin azalması, məşğulluğun və ÜMM-in azalmasına yox, yalnız və yalnız qiymətin aşağı düşməsinə səbəb ola bilər.

Klassik istiqamətə görə, makroiqtisadi inkişaf, ancaq qiymət səviyyəsinə təsir göstərə bilər. Makroiqtisadi sahədə dövlətin iqtisadi siyasətini klassiklər məhz bu cür şərh edirdilər [4, 232].

Əgər klassik məktəb tərəfdarları qiymət, əmək haqqı və faiz dərəcəsinin qısamüddətli dövrdə çevikliyi qeyd edirdilərsə, keynsçilər onun nəinki qısamüddətli dövrdə, hətta ortamüddətli dövrdə də dəyişmədiyini göstəridilər.

Keyns göstərdi ki, klassiklər işsizliyin hansı yolla azaldılmasını şərh edə bilməmişlər. Keyns makroiqtisadi tənzimlənmənin mahiyyətini qiymət və əmək haqqına nisbətən çevik olan gəlirlərin dəyişilməsi ilə xərclərin idarə edilməsinin dövlət tənzimlənməsində görürdü.

Qiymət və əmək haqqının qeyri-çevikliyi Keyns belə izah edirdi: "Həmkarların inkişafı 3 illik kollektiv müqavilələrin bağlanmasına gətirib çıxarmışdır. Həmin müqavilələrdə həyat səviyyəsinin yüksəlməsi ilə əlaqədar əmək haqqı dərəcəsinin dəyişilməsi razılaşıdırılır. Dövlət bu prosesə müdaxilə edərək yaşayış minimumunu müəyyən edir, gəlirlərin indeksləşdirilməsini aparır. Bəzi qiymət növlərinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi də onların çevikliyi azaldır. Müəssisələr də bir-biri ilə uzunmüddətli müqavilələrlə bağlıdırlar və bazar situasiyasının dəyişilməsi ilə qiymət səviyyəsinin çevikliyi üst-üstə düşür. Bəzi firmalar dövlət güzəştlərinə malik olduqları üçün bazar situasiyasının dəyişilməsi onlarda qiymətin çevikliyinə səbəb olmur. Bütün bunların hamısı qiymətlərin çevikliyi gecikdirir".

Keyns göstərmişdir ki, dövlət bazar iqtisadiyyatına təsir göstərə bilər, bunun üçün onun əlində kifayət qədər iqtisadi alət vardır. Lakin XX əsrin sonlarında inhisarçı kapitalın meydana gəlməsi və onun təbii proseslərə təsiri klassiklərin nəzərdə tutduqları makroiqtisadi tarazlığın pozulması, dövlətin qiymətin əmələ gəlməsinə tez-tez müdaxiləsini zəruriləşdirdi [5, 147].

Belə məlum oldu ki, klassik yanaşmaya əsasən tələbin təklifə uyğun gəlməsi, ümumiyyətlə, cəfəngiyatdır. Çünki cəmiyyət həmişə iqtisadi artıma can atır, deməli onun yığılı olmalıdır. Keyns bunu belə izah edir: "Cəmiyyət həmişə yığılı meyillidir. Bu baxımdan o, istehsal etdiyi dəyərin müəyyən hissəsini yığın kimi saxlayır, deməli pulu istehlak dövrüyəsindən çıxarır.

İstehlak dövrüyəsindən pulun çıxarılması isə tələbi azaldır. Tələbin azalması ödənilməmiş təklifi, yəni satılmamış məhsulu artırır, bu da ifrat istehsalə səbəb olur. İfrat istehsal isə böhrana gətirib çıxarır". Buna görə də Keyns ümumi tələbin tənzimlənməsi tezisini irəli sürür və bunu iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin başlanğıc nöqtəsi kimi qəbul edir.

Keynsin təlimi yığınla investisiyanın və faiz normasının qarşılıqlı əlaqəsini, qiymətin rolunu əks etdirir. Tələbin təkliflə üst-üstə düşmədiyi halda, qiymət aşağı və yuxarı ola bilər. Belə halda alıcı da gözləmə mövqeyi tutacaq və onun yığılı meyilliyi artacaqdır. Bu zaman təklifi artırmağa çalışan istehsalçılar investisiyaya müraciət edəcəklər, istehsalı genişləndirərək təklifi artıracıqlar, nəticədə qiymətlər aşağı düşəcək, alıcılar yığılı azaldıb istehlakı artıracıqlar. Bu proses tsiklik olaraq davam edəcəkdir. Deməli, prosesin nizamlı olması üçün dövlət tənzimlənməsi zəruridir.

Bu məsələyə digər tərəfdən də yanaşıla bilər. Belə ki, bazarda təklif tələbi üstələyə bilər. Bu isə neqativ haldır. Bu zaman dövlət bazarı tənzimləmək üçün "korrektirovka" funksiyasını yerinə yetirməlidir.

Keynsin nəzəriyyəsi belə bir psixoloji prinsipə də əsaslanır ki, əhalinin gəlirinin artması uyğun olaraq istehlakın artması demək deyildir. Gəlirin artması ilə əhalinin müəyyən hissəsi yığılı meyilliyə olur, yəni investisiya resursunu artırır. Belə halda dövlətin funksiyası istehlakla əlavə istehlakın və ya istehsalın genişləndirilməsini tənzim etməkdir.

Öz nəzəri müddəalarında Keyns əsasən makroiqtisadi təhlilə - milli gəlir, məşğulluq, məcmu tələb və məcmu təklif, həmçinin investisiya kateqoriyalarına əsaslanır. Keyns A.Smitin "görünməz əl" anlayışına da tənqidi yanaşaraq göstərir ki, ayrı-ayrı adamların varlanması, hətə cəmiyyətin varlanması demək deyildir. Əksinə onların arasında ziddiyyətlər meydana gələ bilər ki, bu da böhran yarada da bilər.

Bazar iqtisadiyyatının üstünlüyünü qeyd edən keynsçilər onun özünü tənzimləmə mexanizminə malik olmasını göstəridilər. Onların fikrincə, inzibati iqtisadiyyatda irəliləyişlərə nail olmaq olar, lakin bu daha böyük xərc tələb edir. Keynsçilər ısrarlıdırlar ki, bazar heç də hər şeyi həll etmək iqtidarında deyil, belə ki:

-Bazar iqtisadiyyatı daxilən dəyanətli deyildir. O, tsiklik xarakterə malikdir. Bəzi qlobal məsələlərin həllinə dövlətin müdaxiləsi zəruridir. Lakin dövlət həddi ötməməlidir.

-Bazar münasibətləri tənzimlənmədən tələbin tənzimlənməsi əsas götürülməlidir. Çünki resurslar məhduddur.

-İnflyasiyanın normal həddi olmalıdır. İnflyasiyasız bazar mümkün deyildir.

-Qiymət artımı müəyyən hallarda istehsalın həcminə təsir göstərir. Bütün xidmət və sərvətlər bazar iqtisadiyyatında tam qiymətləndirilə bilməz. Məsələn, ictimai sərvət, hava proqnozu. Buna görə də dövlət müəyyən qiymətlərin tənzimlənməsində iştirak etməlidir.

-İşsizliyin normal səviyyə həddi olmalıdır.

-Rəqabəti nizamlamaq üçün antiinhisar qanunlarının tələblərinə əməl olunmalıdır.

İqtisadiyyatın makro səviyyədə tənzimlənməsi əsasında onun səmərəliliyinin yüksəldilməsi sahəsində bütün bazar sistemli ölkələr üçün ən uğurlu nəzəriyyə, Keynsin irəli sürmüş olduğu proqram oldu.

Keynsin makroiqtisadi tənzimlənmə sahəsindəki irəli sürmüş olduğu proqramdan əsasən aşağıdakı istiqamətləri qeyd etmək lazımdır:

1. Faiz dərəcələrinin tənzimlənməsi ilə pul-kredit siyasətinin həyata keçirilməsi;

Keynsin fikrincə, kreditlər üçün alınan faiz dərəcələrinin azaldılması ilə kredit alanların sayının artmasına olan meyil güclənər və kreditlərin dəyəri ilə kapital qoyuluşlarından gözlənilən mənfəət arasındakı fərq - kapitalın son səmərəliliyi yüksələr. Beləliklə, sahibkarlar pul vəsaitlərini qiymətli kağızlara deyil, istehsalın yüksəldilməsinə yönəldər. Lakin faiz dərəcələrinin aşağı salınmasını yeganə yol hesab etməyən Keyns göstərirdi ki, praktiki olaraq elə bir vəziyyət yarana bilər ki, pul kütləsi təklifinin artımı ilə faiz dərəcələrinin aşağı salınması dayanar. Bununla da likvidlik tələsi yaranar. Yəni ucuz kreditlər üçün nəzərdə tutulan faiz dərəcələrinin həddindən artıq aşağı olması pul sahiblərini daha ehtiyatlı hərəkət etməyə sövq edər.

2. Bütçə siyasəti.

Səmərəli tələbin baş verməsi üçün, eləcə də onun stimullaşdırılması üçün Keyns dövlət xərclərinin artırılmasını təklif edirdi. Xərclərin tərkibində əsasən dövlət investisiyasının və əmtəələrin alınması üçün dövlət sifarişinin verilməsinin başlıca yer tutması nəzərdə tutulurdu. Eyni zamanda vergilərin də məbləğinin azaldılması təklif olunurdu. Lakin xərclərin yüksəldilməsi ilə vergilərin azaldılması prinsipində üstünlüyü Keyns bütçənin xərc hissəsinə verirdi. Beləliklə də o hesab edirdi ki, bütçənin xərc hissəsinin artımını gələcəkdə yeni vergiyə cəlb olunma mənbələri ilə ödəmək yolu ilə təmin etmək olar. Bu zaman yeni vergilərin mənbəyi istehsalın genişləndirilməsi və məşğulluğun artırılması olacaqdır [6, 95].

Tələbin səmərəliliyinin artırılması ilə əlaqədar dövlətin iqtisadiyyatı tənzimləməsi sahəsində iki siyasəti - pul-kredit və bütçə istiqamətlərini fərqləndirən Keyns, üstünlüyü ikinciyə verirdi. O göstərirdi ki, istehsalın aşağı düşdüyü şəraitdə pul-kredit siyasətinin əsasında duran faiz dərəcəsi iqtisadiyyata heç bir müdaxilə edə bilmir. Deməli, belə şəraitdə əsas diqqət faiz dərəcələrinin aşağı düşməsinə deyil, bütçənin xərclənməsinə yönəldilməlidir. Dövlətin elə xərclərini artırmaq lazımdır ki, onlar firmalarda investisiyalaşmanı stimullaşdırırlar.

Keynsin irəli sürdüyü tənzimləmə proqramından belə nəticəyə gəlmək olar ki, mənfəət normasının yüksəldilməsi üçün faiz səviyyəsinin aşağı haddini saxlamaqla, dövlət xərclərini investisiya olunmaq istiqamətində yüksəltmək və bu əsasdan da istehsalın miqyasını və məşğulluğun kəmiyyətini genişləndirmək vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əhmədov M.A., Hüseyn A.C. İqtisadiyyatın dövlət tənzimləməsinin əsasları (metodik vəsait). Bakı: Nurlan, 2011, 145 s.
2. Allahverdiyev H.B., Qafarov K.S., Əhmədov M.Ə. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi, dərslik. Bakı, 2007, 267 s.
3. Əliyev A.Ə., Şəkəraliyev A.Ş. Bazar iqtisadiyyatına keçid – dövlətin iqtisadi siyasəti, dərslik. Bakı: Araz, 2002, 537 s.
4. Kuşli V.İ. Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi, dərslik. M.: Mısı, 2008, 460 s.
5. Keyns C.M. Məşğulluq, faiz və pulun ümumi nəzəriyyəsi (tərcümə), metodik vəsait. M., 1978, 570 s.
6. История экономических учений, под общей редакцией Г.А. Шмарловской, Учебное пособие. Мн.: Новое знание, 2000, 340 с.

ОСНОВЫ КОНЦЕПЦИИ РЕГУЛИРУЕМОЙ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКОЙ

Г.Г.АСЛАНОВ

РЕЗЮМЕ

В системе государственного регулирования экономики государство пытается обеспечить защиту общественных интересов. Экономическое управление в рыночной экономике основано на концепции участия государства. Известно, что во всех экономических системах государство вмешивается в экономику. Это вмешательство обычно направлено на устранение недостатков рынка. Существует много разных мнений о месте, роли, цели и развитии вмешательства государства в мировую экономическую литературу. Тем не менее, в зависимости от конкретных условий развития мировой экономики, перспективы ученых радикально различаются. В статье рассматриваются различные взгляды на вмешательство государства в экономику.

Ключевые слова: регулируемая экономика, вмешательство государства, рыночная система, совокупный спрос, совокупное предложение, макроэкономическое регулирование

THE BASIS OF THE CONCEPT OF REGULATED MARKET ECONOMICS

H.H.ASLANOV

SUMMARY

In the system of state regulation of the economy, the state is trying to ensure the protection of public interests. Economic management in the market economy is based on the concept of state participation. It is known that, in all economic systems the state interferes with the economy. This intervention is usually aimed at eliminating market deficiencies. There are many different opinions about the place, role, purpose and development of the state's intervention in the world economic literature. Nevertheless, depending on the specific conditions of the development of world economy, scholars' perspectives are radically different. The article examines various views on the intervention of the state into the economy.

Key words: regulated economy, state intervention, market system, aggregate demand, aggregate supply, macroeconomic regulation